

YABANCI KELİMELER VE YAZIM SORUNLARI
Tarihi Dönemler ve Günümüzdeki Durum Hakkında Gözlemler

Prof. Dr. Nurettin Demir (Başkent Üniversitesi)

Fr. train. Demir yolu arabaları katarı. (Katar kelimesi tururken, şive-i lisanımıza asla uymayan bir lügat-i ecnebiyyenin isti'maline ne hacet?" (Şemseddin Sami, *Kamus-ı Türki*, Dersaadet 1317, 400).

Giriş

Bu çalışmada, kısa bir girişten sonra, İngilizceden kopyalanmış¹ kelimeler, bu kelimelere karşı tavır ve kelimelerin standart dilde sorun olarak ortaya çıkan bazı yönleri üzerinde durulacak, kopya kelimelerle ilgili yazım sorunlarının kaynağı olarak alfabenin rolü değerlendirilecektir. Ayrıca Türkçenin tarihi dönemlerinden Eski Anadolu Türkçesi ile günümüz arasında yabancı kelimelere yaklaşım açısından birtakım benzerliklere işaret edilecektir. Ele alınacak konuları bütün ayrıntılarıyla değerlendirmek ve örneklendirmek bu yazımın sınırlarını aşar. Bu nedenle yazı, bir ön değerlendirme ve "sorun" olarak görülen konulara yeni bir bakış açısı getirme denemesi olarak algılanmalıdır.

Düzenleme Alanı: Standart Dil

Türkçenin güncel sorunları denilince birçok husus iç içe geçmekte, dille ilgili olarak birbirinden bağımsız ele alınması gereken çeşitli konular birlikte alınmakta ve ortaya karmakarışık bir görüntü çıkmaktadır. Örneğin üslup zaafı, yazım yanlışları, ağız kullanma, yabancı kelimelerin yazımı, iş yeri adları, kısa mesaj dili, internet dili, dil eğitimi ve eğitim dili, sosyal tabakaların konuşması, kısaltmaların okunuşu, ürün adları, ürün tanıtım bilgileri, kaç kelimeyle konuşulduğu vb. gibi hepsi ayrı inceleme konuları olan hususlar aynı kefiye konabilmektedir. Bunun sonucunda kuralcı açıdan bakıldığında içinden çıkılmaz görünen manzara karşısında, uygulanması imkânsız öneriler ileri sürenler hiç de az değildir. Ne var ki işaret edilen hususların hepsi dille ilgiliyse de standart dille ilgili değildir.

Dil içinde çeşitlilik her doğal dilde vardır. Çeşitlerin hepsi belli işlevleri yerine getirir ve incelenmeleri dili bütün olarak anlamamız için büyük öneme sahiptir. Ancak bu çeşitlenmelerin tümü standart dil ve standart dili düzenleme görevi olan kurumların ilgi alanına giren şeyler değildir. Örnek olarak internette kullanılan Türkçeye, ağızlara, sosyal tabakaların konuşmalarına genel geçer düzenlemeler ve sınırlamalar getirmeye çalışmak ne gerekli, ne yararlı, ne de mümkündür. Dille ilgili düzenlemeler söz konusu olduğunda üzerinde durulması gereken şey *standart dil* ve standart dilin alanına giren hususlardır.

¹ Bir dil terimi olarak *kopya* ve *kopyalama* hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Johanson, Lars, Türkçe Dil İlişkilerinde Yapısal Etkenler. Ankara: TDK. [baskıda]

Geniş kesimlerce anlaşılır olmak gibi bir amacı olan günlük gazeteler ve ders kitaplarında en iyi biçimde temsil edildiği düşünülen standart dille ilgili düzenlemeler ağırlıklı olarak yazımla sınırlıdır. Yazımda belli standartlar ve neyin nasıl yazılacağına dair kurallar koymak, “doğru” biçimler belirlemek mümkündür. Buna karşılık söz dizimi, sözcük seçimi, cümlenin uzunluğu gibi hususlarda genel geçer kurallar ve belli alışkanlıklar veya beklentiler dışında, sınırlamalar koymak güçtür. Eş anlamlı kelimelerden hangisini kullanacağı, bir cümlenin kaç kelimele olacağı, söz diziminin ne oranda karmaşık olacağı yazanın bileceği bir şeydir. Söz varlığında birtakım düzenlemeler getirme denemeleri olmuş ve olmaktadır, ancak buradaki kısıtlamalarda ulaşılan başarı, yazımdakiyle kıyaslanamaz.

Standart Türkçenin yazımında sürekli gündeme gelen bazı konular vardır. Bunların başında öğretimi ve kavranması sorun olmaya devam eden bitişik ve ayrı yazım, kesme işaretinin kullanımı, Arap alfabesinden miras kalan inceltme “^” işareti gibi iletişim açısından işlevsiz yazım öğeleri yanında, yabancı kökenli kelimelerin yazımı gelmektedir.

İngilizce Kopyalar

İngilizce geçen yüzyılın ortalarından itibaren prestij dili olarak hızlı bir şekilde Fransızcanın yerini almıştır. Türkçenin yazımında sorun olan kelime kopyaları günümüzde bu dilden yapılmaktadır. İngilizce kelimelere karşı Türkçedeki tutumda kabaca *Türkçe karşılık bulma, söylenişe göre yazma, İngilizcedeki imlasına göre yazma* biçiminde, kısmen paralel giden üç farklı yaklaşımdan söz edilebilir. Bunların her biri zaman zaman diğerine tercih edilir. Kelime ve terim ihtiyacını İngilizce veya İngilizceyi çağrıştıran kelimelerle karşılamayı ayrı bir tutum, ayrı bir aşama olarak buna ekleyebiliriz.

İlk tutum, İngilizce kelime için Türkçe kökenli veya Türkçeye daha önce girdiği için artık yadırganmayan kelimelerin kullanıldığı Türkçe veya Türkçe kabul edilen malzemeye dayalı bir karşılık bulma şeklinde ortaya çıkar. Bu yapılırken türetme, kısaltma, birleştirme, eski dönemlere ait kelimeleri kullanma gibi Türkçenin farklı kelime türetme imkanlarına başvurulabilmektedir: *yıldız*, “meşhur”, *dörtlü final*, *ikinci el*, *yarı zamanlı*, *tutsat/tutulu satış*, *bakımlı erkek* vb. Bu tür örnekleri artırmak ve daha fazla ayrıntılandırmak mümkündür, ancak yazının amacı bu değildir. Çok sayıda yeni kavram bu şekilde Türkçeye aktarılmıştır. Bu yeni kelimelerin bir kısmında İngilizce kelime ile Türkçe öneri arasında doğrudan bir anlam ilişkisi yoktur. Mesela *tutsat/tutulu satış* ve *bakımlı erkek*, sırasıyla İngilizce *mortgage* ve *metroseksüel*'e karşılık olarak bulunmuştur. Ancak bu kelimelerin seçimine daha önceki bir anlamsal örtüşme neden olmamıştır; İngilizcedekilerle aralarında önceden kaynaklanan doğrudan bir anlam bağı kurmak güçtür. Buna karşılık *yıldız*, *dörtlü final*, *ikinci el*, *yarı zamanlı* örneklerinde doğrudan anlam kopyası vardır. İngilizce kelimelerdeki anlamlar, Türkçede başka bir anlama karşılık olan ve bu nedenle yadırganmayan kelimelere yüklenmiştir: *yıldız* = *star*, *dörtlü final* = *final four*, *ikinci el* = *second hand*, *yarı zamanlı* = *part time* vb. Böylece Türkçe kelimelerin anlam alanları genişlemiştir. Söz varlığında bir artma olmazken, kelimelerin taşıdığı anlam yükü artmıştır.

Psikolojik olarak en fazla kabul gören ve taraftarı olan tercih, budur. Bu tercihte, yeni

bir Türkçe kelime türetilmiş kabul edilmektedir. Malzeme ve kavram birlikte kopyalanmadığı için ortada bir etki olduğu düşünülmemektedir. Düşünülmesi durumunda da yeni türev, Türkçenin yeni kavramları karşılama bir başarısı olarak görülmektedir. Oysa burada da dil ilişkilerinin doğal sonucu olan ve ilişki dil biliminde iyi bilinen bir etki söz konusudur: Türkçede olmayan bir kavram, Türkçe malzemeye yüklenmiştir. Yeni kelimelerin, zaman zaman hızlı değişen ve eskiyen teknolojilerle ilgili olması nedeniyle sürekli yeni kelime türetme ihtiyacı, her kelimeye uygun karşılık bulmanın zorluğu, halk arasında başka biçimlerin tercih edilmesi, karşılıkların uyandırdığı çağrışımlar, karşılığın istenen ayrıntıyı göstermemesi gibi birtakım sorunları vardır.

İkinci bir yol İngilizce kelimeyi okunuşuna göre vermek şeklinde kendini gösterir: *Şekspir, faynıl for, parttaym, morgiç*. Bu durumda sözlüklere girmeyen veya girse de yaygınlaşmayan kelimeler ortaya çıkmaktadır. Günümüzde İngilizceden Türkçeye giren kelimeler açısından en sorunlu olan ve zaman zaman yazım kılavuzuna alınmalarına rağmen en az tercih edilenler, okunduğu gibi yazılan kelimelerdir. Bu tür kelimelerin kullanım sıklığı azdır.

Son tutum ise İngilizce kelimenin olduğu gibi yazılmasıdır: *Shakspeare, final four, part time, mortgage, star* vb. Orijinale göre yazma eğilimi gittikçe artmaktadır. Öyle ki Türkçede eski tarihli kopya oldukları için okunduğu gibi yazılan kelimeleri aslına göre yazma eğilimi ortaya çıkabilmektedir: *ambulans / ambulance, direkt / direct*. Bunda İngilizce bilgisinin ve İngilizce biçimlerin bilinirliğinin artması, moda eğilimler, dikkat çekme vb. gibi çeşitli dilsel veya sosyopsikolojik nedenler rol oynamaktadır. Yine de alıntı kelimeleri asıllarına göre yazma alışkanlıkları dille ilgilenenlerin en fazla tepkisini çeken, ama aynı zamanda yaygınlaşan bir tutumdur. İnternette basit bir tarama, bazı kelimeler açısından aradaki farkı göstermeye yetmektedir.

İngilizce yazma eğilimi, Türkçe veya Türkçedeki Arapça ve Farsça kelimelerin yazımına da çeşitli nedenlerle sirayet edebilmektedir: *eskidji, cooltuk, Taxim* vb.

Türkler tarafından özellikle uluslararası rekabete açık ürünlere İngilizce adlar bulunduğunu da görmekteyiz. Dikkat çekmek, kaliteyi çağrıştırmak vb. dil dışı nedenlerle işyeri adı, ürün adı, marka adı vb. olarak İngilizce veya İngilizceyi çağrıştıran kelimeler kullanılabilir: *direct drive, seven hill, LC WAIKIKI, TURKCELL* vb.

Tarihi Dönemlerle Benzerlikler

Türkçe başka dillerle sürekli ilişki içinde olmuştur. Gerçi iletişim ve ulaşım imkânlarının hiçbir dönemle kıyaslanamayacak kadar gelişmiş olması nedeniyle bugünkü dil ilişkilerinin araçları, yoğunluğu, genişliği ve sonuçları daha önceki dönemlerle karşılaştırılmaz. Ancak yine de geçmişte yaşanan süreçler günümüzü anlamamıza, günümüzdekiler de geçmişteki benzer durumlar için daha sağlıklı yargılara ulaşmamıza yardımcı olabilir.

Türkçe ilişkiler açısından tarihinde de günümüzdekine benzer süreçler geçirmiştir. Mesela Uygur dönemi günümüze benzer özellikler taşır. Bu dönemde ortaya konan eserlerin büyük bir kısmı, dini içerikli çeviri metinlerdir. Bu metinlerde orijinal dildeki dini terminolojiyi Türkçeleştirme yönünde başlarda büyük bir gayret

gösterilmiş ve başarı sağlanmıştır. Ancak geç tarihli çevirilerde yabancı kökenli kelimelerin yavaş yavaş arttığı görülür.

Son derece ilgi çekici olan ve Türkçecilik tarihi açısından ayrıca araştırılması gereken Uygur dönemini² bir tarafa bırakarak 13. yy.dan itibaren Anadolu'da gelişmeye başlayan yazı dilindeki durumu günümüzle kıyaslamakta yarar vardır. Oğuzcaya dayanan bu yeni yazı dili 1928 yılına kadar kullanılmış olan Arap harfleriyle yazılmaktaydı. Başlarda dini-tasavvufi düşünceleri Arapça ve Farsça bilmeyen, eğitimsiz halk arasında yayma düşüncesi taşıyan ve bu nedenle halkın da anlayacağı sade bir Türkçeyle yazılan Türkçe metinler, sonraki dönemlerden kalanlara göre daha anlaşılır durumdadır. Eski Anadolu Türkçesi, İstanbul'un fethinden ve imparatorluğun başkenti olmasından sonra yerini yavaş yavaş klasik Osmanlıcaya bırakır. Gerek Eski Anadolu Türkçesi, gerekse klasik Osmanlıca döneminde Türk Dil Kurumu gibi standart dili düzenleyen, Milli Eğitim Bakanlığı gibi bu düzenlemelerin yaygınlaşmasına aracılık eden kurumlar yoktur. Ancak klasik Osmanlıcada belli yazım alışkanlıkları zamanla kabul görmüş ve yerleşmiştir.

Arapça ve Farsça Kelimelere Karşı Tutum

Eski Anadolu Türkçesinin başlangıcında Arapça ve Farsça kelimeler yerine, dini terminoloji de dahil olmak üzere, Türkçe kökenli veya Türkçeye başka dillerden daha önce girmiş olan karşılıklar kullanılır. Var olan, ancak İslami anlamdaki içerikle ilgisi olmayan

² Dönemle ilgili olarak bk. Laut, Jens Peter, "Methoden und Möglichkeiten der Wiedergabe von indisch-buddhistischen Texten im Alttürkischen". Bretfeld, Sven vd.(Hrsg.). Indien und Zentralasien: Sprach- und Kulturkontakt; Vorträge des Göttinger Symposiums vom 7. Mai bis 10. Mai 2001. Wiesbaden 2003. 13-24.

Türkçe kelimelere yeni anlamlar yüklenir: *tamu* = *cehennem*, *uçmak* = *cennet*, *elçi* / *yalavaç* = *resul/peygamber* vb.

Bir sonraki aşamada eski ve yeni kelimeler aynı anda kısmen eş anlamlı olarak kullanılmaya başlanmıştır: *tamu* ~ *cehennem*, *uçmak* ~ *cennet*, *elçi* ~ *yalavaç* ~ *resul* ~ *peygamber*.

Bir müddet paralel kullanılan “eski” ve “yeni” kelimelerin metinlerdeki dağılımı ve değişme hızı aynı değildir. Örnek olarak 14. yüzyıldan kalan *Kıyas-ı Enbiya*'da *uçmak* ve *türevleri* 204 defa geçerken aynı anlama gelen *'adin* 1, *fırdevs* 4 defa kullanılır, *cennet* ise hiç geçmez. Buna karşılık *tamu* 65, yeni biçim *cehennem* 15 defa kullanılır. *Resûl* 125, *resulullah* 42 defa, aynı anlamdaki *yalavacı* / *yalavaç* / *yavacı* 57 defa kullanılır. Buna karşılık yeni biçim *peygâmbâr/peygamber* 619 defa geçer. Hepsi dini terminolojiye ait bu kelimelerdeki dağılım her kelimenin ayrı geliştiğini açıkça göstermesi bakımından dikkat çekicidir. Yine zıt anlamlı sayılabilecek kelimelerden *cennet* hiç geçmezken *cehennem*'in ona göre daha sık kullanılması, Arapçadan yapılmış bir çeviride Farsça kökenli *peygamber* kelimesinin Türkçede var olan *yalavaç* kelimesinden ve Arapça *resul*'den çok daha sık geçmesi dikkat çekicidir.

Gerek Türkçe gerekse Arapça ve Farsçadan kopyalanmış kelimelerin yazımında Eski Anadolu Türkçesi döneminde henüz bir standart yoktur. Aynı kelimenin farklı biçimlerde yazıldığı görülür: *pâzişâlık* / *pâdişâhlık* / *pâzişâhlık* / *pazişâhlık*; *peri* / *perî* / *perî*, *peygamber* / *peygâmbâr*, *pınduk* / *bınduk* / *bunduk*, *rahîm* / *rahim*, *rahman* / *rahmân*, *salkım* / *salkum*, *açık* / *açuk*, *añsızın* / *añsuzın* vb.

Bu yazım çeşitliliğinde, model olacak normların olmaması yanında okunuşa göre yazma eğiliminin, Arapça ve Farsçada fonem iken Türkçede fonem olmayan seslerin verilmesindeki kararsızlığın da etkisi olmalıdır: *pâdişâh* / *pâzişâ* / *pâzişâh* (z'ler peltek *ze* denilen *zel* harfi ile yazılır), *sabr* / *sabır* / *sabur* (s'ler *sad* harfiyle yazılır). Örnekleri çoğaltmak mümkündür.

Zamanla Arapça ve Farsça bilenlerin -ki eğitim alanlar biliyordu, eğitim almayanlar arasında da dini terminoloji başta olmak üzere bu dillerle ilgili öğelere bir aşinalık vardı- sayısının artmasına paralel olarak Türkçede eskiden var olan kelimelerin yerini Arapça ve Farsça kökenli kelimeler alır. Böylece *tamu*, *uçmak*, *elçi*, *yalavaç* kelimeleri kullanımdan kalkar veya İslami içeriklerini Arapça ve Farsça kökenli kelimelere bırakır. Bu aşamada yeni olan *cehennem*, *cennet*, *peygamber* kelimeleri aynı kavramları ifade eden Türkçe kökenli veya Türkçeye daha önce kopyalanmış kelimelerin yerine geçer. Bugünkü İngilizce kelimeler gibi o zaman için yeni ve alışılmadık olan bu kelimeleri daha eskileriyle değiştirmeyi bugün kimse savunmaz.

Arapça ve Farsça kelimelerin bilinirlik oranının artmasına paralel olarak aynı alfabeyi kullanan bu dillerden alınan kelimeler ve bu kelimelerin yazılışı alışılmış hale gelmiş, böylece Türkçede herhangi bir fonem değeri olmayan sesleri gösteren harfler Türkçe metinlerde kullanılmaya başlanmış olmalıdır. Mesela *sabır*, *tesir*, *sene* kelimelerindeki s'ler, *hava*, *halk*, *hal* kelimelerindeki h'ler, *zikir*, *zevk*, *zayıf*, *zalim* kelimelerindeki z'ler Arapçada farklı fonemler oldukları için Türkçede de farklı harflerle gösterilmiştir. Zamanla kelimelerin verici dildeki orijinal biçimlerine göre yazılması yaygınlaşmış,

böylece klasik Osmanlıca'nın en tutarlı yazım kuralı ortaya çıkmıştır: “Arapça ve Farsça kelimeler aslına göre yazılır”. Türkçe kelimelerde ise yazım alışkanlıkları daha esneklerdir.

Latin harflerinin kullanımında açıkça görüldüğü üzere Türkçe açısından ayrı harflerle gösterilmeleri önem taşımayan sesler için de farklı harflerin kullanılabilirdiği görülmektedir. Örnek olarak *su* kelimesi *sin* veya *sad* ile *dolu* kelimesi *tolu*, *dolu* şeklinde *ti*, *te* ve *dal* harfleri ile yazılmıştır. Yine *kendi* ve *kapı* kelimelerindeki *k*'ler için farklı harfler kullanılmıştır. Bunun yanında Türkçede farklı fonemler oldukları için ayrı harflerle gösterilebilecek sesler için tek bir işaretin kullanılmasının örnekleri de az değildir. Mesela *o*, *ö*, *u*, *ü*, *v* fonemleri için *vav*; *ı*, *i* ve *y* fonemleri için *ya*; *g*, *k*, *ñ* fonemleri için *kef* harfi kullanılmıştır. Görüldüğü gibi aynı alfabe kullanılarak Arapça ve Farsçadan kopyalanan kelimelerdeki Türkçe açısından gereksiz ayrıntılandırma korunurken, Türkçe kelimelerde olabilecek ayrıntılar gösterilmemiştir. Her iki durumun arkasında da aynı neden yatmaktadır: Alfabenin alındığı dilde bu ayrımların olması veya olmaması.

Özetlersek bu dönemde yabancı dil ve kültürlerle karşılaşma sonucu Türkçe dilsel tavrı gösterilmesi gereken durumlarda üç tutum ortaya çıkmıştır.

1. Yabancı kelimeye Türkçe karşılık bulma, var olan kelimeye yeni anlamı yükleme
2. Yabancı kelimeyi Türkçe karşılıkla birlikte kullanma, orijinal yazıma dikkat etmeme
3. Yabancı kelimeyi olduğu gibi yazma

Her üç tavrın da kendine göre birtakım sorunları ve so-

nuçları vardır. Örnek olarak birinci durumda Türkçe kelimelerde orijinal kavramla örtüşmeyen çağrışımlar ortaya çıkabilir veya istenen ayrıntı verilmemiş olabilir. Örnek olarak eski *uçmak* ve *elçi* kelimelerinin gösterdiği kavram ile İslami anlamdaki *cennet* ve *peygamber* kelimelerinin anlamları tam olarak örtüşmeyebilir. İkinci aşamada eş anlamlı kelimelerin yüzde yüz eş anlamlı olmaması nedeniyle farklı adlandırmanın aynı zamanda farklı kavramlar oldukları kanaati ortaya çıkabilir. Olduğu gibi yazma durumundaysa Türkçe söyleyişte fark edilmeyen ama orijinal dilde Türkçede olmayan fonemlere sahip kelimelerin yazımı ciddi bir sorun olabilir vs.

Kolay gözlenen bu üç aşamayı bir dördüncü aşamanın takip ettiğini söyleyebiliriz. Osmanlı döneminde gözlediğimiz bu dördüncü aşamada yeni terim ihtiyacı Arapça ve Farsçanın imkanları kullanılarak karşılanmıştır. Özellikle batı dilleriyle ilişki sonucu ortaya çıkan terim ihtiyacında bu yönetime başvurulur: *efkar-ı umumiye*, *Tanzimat* vb. Öyle ki Arapça kurallara göre türetilen kelimelerden Arapçada kullanılmayan ama Osmanlıcada görülenler vardır: ‘*umran* “bayındırlık” vb. Bu tutum ise Türkçenin kendi türetme kurallarının körelmesi sonucunu doğurmuştur.

Sorunun Kaynağı: Alfabe

14. yüzyılda farklı biçimlerde yazılabilen Arapça ve Farsça kökenli kopyaların zamanla asıllarına göre yazılması ve bunun klasik Osmanlıca yazımın en tutarlı kuralı haline gelmesi ile günümüzde İngilizce kelimelerin asıllarına göre yazılması eğiliminin arkasında aynı neden yatar: *kullanılan alfabe*.

Anadolu’da Türkçe yazılmaya başlandığı zaman eğitim dili Türkçe değildir. Eğitim alanlar Arapça ve Farsça öğreniyor, böylece kopya kelimelerin verici dilde nasıl yazıldığını biliyorlardı. Türkçe yazdıkları metinlerde de bu kelimeleri giderek artan oranda asıllarına göre yazmaları doğal görünmüş olmalıdır. Bu kelimelerde geçen bazı sesler konuşma dilinde büyük bir ihtimalle kullanılmıyordu. Ancak bu gerçek, kelimelerin asıllarına göre yazılmasının önünde bir engel olmamıştır. Bunları doğru yazmak, iyi eğitim almış olmanın bir göstergesi de sayılmış olabilir. Bu nedenle yazarlar, şairler ve çevirmenler, yazılışına aşına oldukları kelimelerin yazımlarını da Türkçe metinlere olduğu gibi aktarmış olmalıdır.

Arap harflerinin kullanıldığı uzun dönemde farklı alfabelerle yazılan dillerden de alıntılar yapılmıştır. Ancak başka alfabeleri kullanan dillerden alınan kopyalarda aslına göre yazma diye bir sorun ortaya çıkmamıştır. Türkçenin gerek Arap harfleriyle gerekse Latin harfleriyle yazıldığı dönemde yoğun ilişkiler yaşamış olduğu Fransızca kelimelerin durumu ilgi çekicidir. Osmanlıcaya Fransızcadan kopyalanan kelimelere bu açıdan göz atmakta, bugün de sürmekte olan sonuçları olduğu için yarar vardır. Fransızca kökenli veya Fransızca aracılığıyla Türkçeye geçmiş kelimelerin yazımında belli alışkanlıklar oluşmuştur. Bu alışkanlıklarda Fransızca kopyaların Arap harflerinin kullanıldığı Osmanlı döneminde, özellikle Tanzimattan sonra yoğunlaşmış olmasının önemli bir etkisi vardır. O dönemde verici dilden farklı bir alfabe kullanıldığından kopya kelimelerin okunduğu gibi yazılması bir sorun olmamıştır. Bugün yazımda, Fransızca kökenli çok sayıda kelimenin kopya olduğunu gösteren herhangi bir iz yoktur. Fransızca kökenli kelimelerin yazımındaki alışkanlıklar, bu-

gün bile batı dillerinin ortak söz dağarcığına ait, mesela Latince kökenli kelimeleri Fransızca söylenişe göre yazma eğilimini ortaya çıkaracak kadar güçlüdür.

II. Dünya Savaşından sonra prestij dili olarak Fransızcanın yerini İngilizcenin aldığına yukarıda işaret edilmiştir. Günümüzde eğitim kurumlarında en fazla ilgi gören yabancı dil, İngilizcedir. Fransızca ise büyük bir prestij kaybı yaşamıştır. Bu kaybın sonucu olarak Türkçeye “sorun” yaratacak yeni Fransızca kelime girmemektedir. Fransızcanın bir zamanlar çok yoğun olan etkisi azalırken, İngilizceninki sürekli olarak artmıştır. Öyle ki Cumhuriyet öncesi romanlara alay konusu olacak derecede yaygın olan Fransızca ilgisinden günümüzde eser kalmamıştır. Böylece Türkçedeki Fransızca eski kopyalar yeni kopyalarla yazım sorununa neden olacak derecede desteklenmez olmuştur.

İngilizceden giren kelimelerin ise nasıl yazılacağı konusunda, yeni ve çok sayıda olmaları, belli yazım alışkanlıklarının olmaması gibi nedenlerle büyük bir karmaşa yaşanmaktadır. Bazı kelimelerin Türkçede gerçekten bir alıntı olarak mı yoksa o an sözün gelişi olarak mı kullanıldığı belli değildir. İngilizceden Türkçeye giren bu kelimelerdeki yazım sorunları Türkçe kelimelere de sirayet edebilecek bir hal alabilmektedir. Bunun en önemli nedeni de tıpkı Arap harflerinin kullanıldığı dönemde aynı alfabeyle yazılan Arapça ve Farsça kelimelerde olduğu gibi yine alfabadir. Ayrıca burada Kiril alfabesini kullanan Türk dillerinde Rusça kaynaklı kelimeler için benzer sorunların olduğunu, Rusça kelimelerin Rusçadaki imlasına göre yazıldığını hatırlamakta yarar vardır.

İngilizce kelimelerde söylenişle yazım arasında Türkçede olduğundan çok daha büyük bir uçurum olmakla birlikte, alınan kelimeler ayrı bir araştırma konusu olan nedenlerle orijinal biçime göre yazılmaktadır. Bu eğilim, Arap harflerinin kullanıldığı dönemde kopyalandıkları için yazılışı orijinalinden farklı olan kelimelerin de aslına göre yazılmasına neden olabilmektedir. Ancak bu da yine tıpkı Eski Anadolu Türkçesi döneminde olduğu gibi yazımda yeni sorunlar ortaya çıkarmaktadır. Bu sorunlardan en dikkat çekici olanı ve en fazla tartışılanı hiç şüphesiz standart Türkçe alfabede olmayan harfleri barındıran kelimelerin durumudur. Bunlardan da en fazla tartışma konusu olanlar *q*, *x* ve *w* harfleridir.

Yeni kopya kelimelerde İngilizcedeki orijinal yazımın kullanılmasına sıkça rastlanmaktadır. Ancak kelimeleri aslına göre yazma dilin özünüyle ilgili bir şey değildir. Bu daha çok yazımı; standart dilin düzenlenmesini, konuşma dilinde her zaman olan varyantların yazımda en aza indirilmesini, bir tanesinin “doğru” sayılmasını ilgilendirmektedir.

Kullandığımız alfabenin aslında *q*, *x*, *w* harfleri vardır. Aynı alfabeği kullanan dillerden aldığımız kelime, sembol vb.nde bu işaretler kullanılmaktadır. Okuryazar her Türk vatandaşı eğitiminin erken bir aşamasında bu harfleri de öğrenmektedir. Bu harflerin geçtiği kelimeleri okunuşları gibi yazmak elbette mümkündür. Ancak birçok dilde aşağı yukarı aynı anlamlara gelen bazı kelimeler ve işaretler vardır. *x* ve *y*'den söz ederken *x*'i başka türlü göstermek mümkünse de pratik değildir. Aynı şekilde *wat*, *New York*, *Washington* gibi kelimeleri farklı yazmak mümkün, ancak Latin kökenli alfabe kullanıldığı için işlevsel değildir.

Q, *x*, *w* harflerinin sorun olması, her şeyden önce alfabenin kendisinden kaynaklanmaktadır.

Türkçe kelimelerde bu harflere ihtiyaç yoktur. *Q* harfini *kar* ve *kâr* kelimelerini ayırmakta kullanmak gibi bir düşünce ilk bakışta mantıklı görünebilir. Bu tür bir ayırım, birden çok işlevi olan şapkadan daha kolay kavranabilir: *qar* - *kar*. Ancak konuşma dilinde olan her şeyi yazıda göstermek pratik olmadığı gibi gerekli de değildir. “Türkçe konuşulduğu gibi yazılır, yazıldığı gibi konuşulur” şeklinde yaygın bir görüş varsa da konuşulduğu gibi yazılan yazıldığı gibi konuşulan bir doğal dil olamaz. Konuşma dilindeki vurgulama, tonlama, ezgi gibi bir yığın özellik yazı dilinde gösterilmez. Bunların gösterilmesi durumunda bir cümleyi yazmak için sanıldığından çok daha fazla zamana ihtiyaç vardır.

Eski – Yeni Durum

Buraya kadar yazılanlarla Türkçenin daha önce de tam bugünküne benzer süreçler yaşadığı gösterilmeye çalışılmıştır. Anadolu’daki Arap harfli ilk Türkçe metinlerde Arapça ve Farsça kelimeler, işaret edildiği gibi, çok farklı biçimlerde yazılmaktaydı. Arapça ve Farsça bilenlerin artmasıyla verici dildeki imlaya göre yazma geleneği yaygınlaşmıştır.

Günümüzde de benzer bir durum söz konusudur. *Q*, *x* ve *w* harfleri Türk alfabesinde yoktur, ancak alfabe ve okuyazar olanlara yabancı değildir. Dolayısıyla matematikte *x*’ten söz ederken, *New York* yazarken bu harflerin kullanılması, *prestij* kelimesinin *prestige* diye yazılması *ambulans*’ın *ambulance*, *direkt*’in *direct* olması tıpkı Anadolu’da Türkçenin ilk dönemlerindeki durumuna benzemektedir. Kelimeler önce duyulduğu veya söylendiği gibi yazılmakta, karşılık olarak önerilen eski kelime, yeni kelimeyle paralel kullanılmakta, aynı alfabe kullanıldığı için orijinal dildeki yazılışlar sonradan yaygınlaşabilmektedir. Yazımdaki bu durum, kelimelerin Türkçeye girmelerinden itibaren Türkçenin baskın yapısal özelliklerine göre değişmelerinin önünde engel değildir.

Burada, o halde aynı alfabe kullanan başka dillerden gelen kelimelerde niye aslına göre yazma eğilimi ortaya çıkmıyor, sorusu gündeme gelebilir. Mesela Almanca ve Fransızcadan veya farklı alfabeleri kullanan dillerden kopyalanan kelimelerde aslına göre yazma eğilimi söz konusu değildir. Bunun, yukarıda işaret edildiği gibi bu dillerden giren kopyaların güncelliğini yitirmiş olması, bu dillerin prestij dili olmaması, eski kopyaların yeni kopyalarla desteklenmemesi gibi nedenleri vardır.

Peki *q*, *x*, *w* harflerine sahip olanlar başta olmak üzere, Türkçeye batı dillerinden giren kelimelerdeki yazım sorunları ne olacaktır? Osmanlı döneminde, Arap alfabesini kullanan Arapça ve Farsçadan aldığımız kelimeler, işaret edildiği gibi orijinal biçimlerine göre yazılmışlardır. Bugün de benzer bir gidiş görülmektedir. Latin temelli bir alfabe kullanan prestij dillerinden aldığımız kelimeler, kurumsal veya bireysel tepkilere rağmen, artan oranda orijinal biçimlerine göre yazılabilmektedir. Bunun ne kadar yaygınlaşacağını şimdilik kestirmek güçtür. Ayrıca İngilizcenin prestij dili olma durumunun ne kadar süreceği de burada önemlidir. Yine tarih yabancı kelimelere karşılık olarak üretilmiş Türkçe malzemeye dayalı kelimelerin sonsuza kadar dayanacağını bir garantisi olmadığını göstermektedir. Yabancı kelimelere Türkçe karşılıkların yerini belli bir zaman sonra yabancı dilden kopyaların alması şaşırtıcı olmayacaktır. Ancak bu, daha önceki alıntıların da gösterdiği gibi dilin özünü ilgilendiren, dili bozan, yok

eden bir süreç olmayacaktır. Alınan ögeler dil ilişkilerinden iyi bildiğimiz üzere, Türkçede çeşitli değişiklikler geçirecek, zamanla orijinallerinden uzaklaşacak, Türkçenin yapısal özelliklerine aşamalı olarak uyacaklardır.

Sonuç

Bu yazıda genel bilgilerin dışında, Eski Anadolu Türkçesi ile günümüz Türkçesinde yabancı kelime kopyalama sonucu ortaya çıkan sorunlar üzerinde durulmuş, iki dönem arasındaki benzerliklere işaret edilmiştir. Her iki dönemde de yabancı kelimelere karşı bilinçli veya bilinçsiz benzer tutumlar geliştirilmiştir. Türkçe, günümüzde Eski Anadolu Türkçesinden farklı olarak kurumsal desteğe de sahiptir. Ancak Türkçe malzemeye dayanan kelimelerin uzun vadede daha dayanıklı çıkacağına garanti yoktur. Eğitim kurumları, dili düzenlemekle yasal yetkili Türk Dil Kurumunun standart dille ilgili düzenlemelerini öğretmeye çalışırken, akademik kurumların da dildeki gelişmeleri önyargısız olarak incelemesi yararlı olacaktır. Ayrıca birçok dilin yazımına göre daha açık olan Türkçenin yazımının neden iyi öğretilmediği ayrı bir araştırma konusudur. Bu araştırmada yazımın öğretilmemesinde kuralların karmaşıklığının, anadili eğitimindeki didaktik eksikliklerin ve başka hususların rolleri ayrıntılı olarak ortaya konmalıdır.

Yayınlandığı yer:

Demir, Nurettin (2010). "Yabancı Kelimeler ve Yazım Sorunları. Tarihi Dönemler ve Günümüzdeki Durum Hakkında Gözlemler". *Türk Dil Kurumu 75. Dil Bayramı*. Ankara: TDK. 218-228.